

УДК 34/342/342.9/342.92

Л.О. Андрієвська,
викладач кафедри цивільно-правових дисциплін
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

М.Г. Поліщук,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ПРОБЛЕМИ ДІТЕЙ ТРУДОВИХ МІГРАНТІВ В УКРАЇНІ

Анотація. На сьогодні Україна залишається однією з країн — донорів робочої сили, яка є в Європі. Авторами запропоновано провести соціологічні дослідження, підготувати соціальних педагогів до роботи з дітьми трудових мігрантів; розробити теоретико-методологічні засади соціально-педагогічної діяльності з дітьми трудових мігрантів дошкільного та молодшого шкільного віку; вивчити досвід роботи освітніх закладів зарубіжних країн щодо проблеми виховання дітей трудових мігрантів, створити центри допомоги, куди дитина зможе звернутися, якщо зазнає домашнього чи соціального насильства.

Ключові слова: міграція, міграційні процеси, соціологічні дослідження, діти, трудові мігранти.

Постановка проблеми. Міграційні процеси завжди існували. Але останнім часом у зв'язку з економічною кризою у державі та у результаті події на Донбасі трудова міграція стала наймасштабнішою проблемою України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у дослідження теорії і практики міжнародної трудової міграції зробили В. Євтух, Е. Лібанова, О. Малиновська, О. Позняк, І. Прибиткова, У. Садова, О. Хомра, М. Шульга та ін. З-поміж зарубіжних дослідників відзначимо таких, як П. Бурдю (Франція), Т. Заславська, Ж. Зайончковська, Л. Рибаківський (Росія), Д. Тернер (США), А. Ягельський (Польща) та ін.

Серед іноземних дослідників, чії праці частково чи повністю пов'язані

із сімейною проблематикою українських трудових мігрантів, варто відзначити Ф. Віанелло, Б. Хайдінгер, М. Свайнер, М. Кіндлер (M. Kindler), Е. Кемпінську (E. Kempinska), А. Гурни (A. Gurny) Ф. Віанелло наголошує на величезній значимості досвіду материнства для українських мігранток в Італії.

Роботи цих та інших дослідників висвітлюють широкий спектр складових міграційної проблематики — від мотиваційних чинників міграцій населення до державного управління цими процесами. Однак, незважаючи на істотний внесок перелічених вчених у вивчення проблем та особливостей зовнішньої трудової міграції населення України, недостатньо дослідженими залишаються окремі її аспекти та нові проблеми. А саме, самим неза-

хищенням залишаються діти трудових мігрантів, яких батьки залишають самих на Батьківщині, таки чином питання правового регулювання дітей трудових мігрантів в нашій країні залишаються малодослідженими.

Формування мети статті. Спроба надати юридичну оцінку правового становища дитини трудового мігранта.

Виклад основного матеріалу. На сьогодні Україна залишається однією з країн — донорів робочої сили, яка є в Європі. Згідно з даними першого загальнонаціонального опитування з питань трудових міграцій, виконаного Державним комітетом статистики України (нині — Державна служба статистики, Держстат) спільно з фахівцями Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України (ІДСД ім. М.В. Птухи НАН України) у середині 2008 р. за кордоном працювали 1,5 млн мешканців України, тобто 5,1% населення України працездатного віку [1].

Є.М. Лібанова у монографії «Населення України трудова еміграція в Україні» зазначає, що на сьогодні Україна є одночасно країною-донором робочої сили, країною-реципієнтом населення (хоча й не у значних масштабах) та транзитною країною. Протягом 18-річного періоду незалежності в Україні прийнято ряд законів, спрямованих на регулювання міграційних процесів, зокрема, закони України «Про громадянство України», «Про національні меншини в Україні», «Про біженців», «Про імміграцію», «Про правовий статус іноземців», «Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадянам України». Розділи, присвячені регулюванню міграцій, включено до Концепції та Стратегії демографічного розвитку України на 2006—2015 рр., затверджених Кабінетом Міністрів

України, однак в цілому формування міграційної політики держави досі не завершено. Є нагальна потреба розробки Концепції міграційної політики України.

Вихід України на світову арену як самостійної держави обумовив значне підвищення міжнародної мобільності її населення, яка, однак, в умовах системної кризи перехідного періоду розвивалася здебільшого у формі трудової міграції громадян за кордон. Впродовж 1990-х рр. цей процес набув форми самоорганізації суспільства і був переважно стихійним. Попри важливе соціально-економічне значення, держава приділяла йому недостатньо уваги. Хоча в Указі Президента України 1997 р., де вперше було сформульовано основні напрями міграційної політики, констатовалося, що Україна є експортером робочої сили, однак як окремий політичний напрям це питання не розглядалося. Лише в аналогічному Указі Президента України 2000 р. пріоритетні напрями регулювання міграційних процесів було доповнено трьома положеннями щодо трудової міграції громадян, а саме: захистом соціально-економічних інтересів і прав українських працівників-мігрантів; збереженням трудового та інтелектуального потенціалу держави; створенням правових і соціально-економічних засад регулювання зовнішньої трудової міграції громадян України [13].

Після 2012 р. загальнонаціональних обстежень із питань трудових міграцій в Україні не проводили, тому про зміни перебігу процесу ми можемо судити лише з даних соціологічних опитувань, які виконують різні установи, та експертних оцінок [3].

Тому можна зазначити, що проблема не вивчена.

Опитування працівників-мігрантів, що проводилося неурядовою гро-

мадською організацією «Європа без бар'єрів» у 2004–2012 рр., дає можливість установити ієрархію мотивів, які зумовлюють поїздки за кордон: заробіток задля покращення житлових умов (купівлі квартири чи зведення будинку), придбання машини або інших дорогих товарів тривалого вжитку; заробіток задля задоволення поточних життєвих потреб — харчування, придбання необхідних товарів повсякденного вжитку (одягу, взуття й ін.); накопичення коштів для оплати навчання дітей у вищих навчальних закладах; накопичення стартового капіталу для створення власного бізнесу або розвитку своєї справи; мотиви нематеріального характеру (побачити світ, здобути певні трудові навички, поліпшити знання мови тощо) [4, 130].

Але нас цікавить проблема наслідків трудової міграції, а саме правове становище дітей, які залишилися без батьківської опіки.

Досить складна проблема, яка переростає в соціальну — соціалізація й виховання дітей мігрантів, залишених в Україні, особливо у випадках тривалої відсутності обох батьків. Як наслідок, Україна стикається з новим видом соціального сирітства, необхідністю брати під державну опіку частину дітей мігрантів.

Чому ми повинні зрушити це питання? Слід розглянути правове становище дітей, які залишилися без батьківської опіки, внаслідок трудової міграції батьків. В чому проблематика цієї ситуації? Ситуація на сьогодні критична, а саме, діти, які залишились одні, сам на сам зі своєю проблемою, як правило зазнають жорстокого ставлення до себе, не важливо з боку кого воно. Будь то однолітки, або дорослі люди, а навіть рідня, яка повинна доглядати цю дитину. Що повинна зробити дитина, де

можна знайти притулок? Де шукати допомоги? Дитина замикається в собі, дитина шукає притулку на вулиці, де знаходить компанію, алкоголь, наркотичні засоби, і друзів які її розуміють.

Позитивним на нашу думку є дослідження, проведені МБФ «Карітас України». Основною метою Карітасу є зменшення наслідків бідності та ізоляції людей у сучасному українському суспільстві.

Досвід МБФ «Карітас України» в сфері допомоги людям, що зазнали негативного впливу міграції, є чималий. Починаючи з 2006 року на базі Карітасу в Хмельницькому, Одесі, Івано-Франківську та Дрогобичі існують консультативні центри соціальної допомоги жертвам торгівлі людьми, з 2006 Карітас виконував і продовжує виконувати ряд інтеграційних проєктів для осіб, що повертаються з-за кордону (Бельгії та Австрії), починаючи з 2008 року вже четвертий рік поспіль Карітас опікуються дітьми трудових мігрантів, залучаючи їх до дитячих соціальних центрів. Для того, щоб якомога ефективніше реалізувати свою практичну роботу, Карітас України займаються також деякими дослідницькими проєктами. Одне із найбільш важливих досліджень, «Українська міграція в Європі», було проведене в 2008–2009 році. В його рамках вперше було охарактеризовано специфіку української сучасної міграції в 7 країнах Євросоюзу (Греції, Італії, Іспанії, Португалії, Ірландії, Польщі, Чехії) та Російській Федерації. В 2010 році в рамках проєкту Brain-net Working було проведене ще одне важливе дослідження сучасних тенденцій трудової міграції та ринків праці, а також взаємодії середовищ приймаючих країн та країн походження. Дослідження проходило в 5 державах — учасницях: Іспанія, Італія, Мол-

дова, Україна та Російська Федерація. Базуючись на досвіді реінтеграційних проектів (а саме ERSO II – Мережа європейських реінтеграційних допомогівих організацій), Карітас видав книжку «Що і хто чекає на мігрантів після повернення в Україну? Дослідження ситуацій та потреб повертанців в Україну» [8].

Термін «євросироти» не дарма було позичено у сусідньої Польщі: вже з падінням залізної завіси наприкінці 80-х тисячі людей з Польщі, Румунії, Болгарії, Латвії та Литви попрямували на Захід на пошуки роботи.

Після приєднання цих країн до Європейського Союзу в 2004 та 2007 роках цей тренд посилювався та проблема покинутих дітей трудових мігрантів перетворилася з національної на загальноєвропейську, яку тепер намагаються вирішувати на наднаціональному рівні.

Та не тільки Україна, практично всі країни Східної Європи б'ють на сполох, констатуючи зростання кількості безпритульних дітей, чії батьки виїхали на заробітки. Латвія трудову міграцію назвала «національною катастрофою». За 10 років з країни виїхав кожен десятий. За дослідженням, проведеним торік за підтримки Євросоюзу, в Молдові в кожній п'ятій дитині один з батьків — закордоном, а в кожній десятій — закордоном і мати, й батько.

Сьогодні лише в Румунії, Болгарії та Польщі за оцінками різних неурядових організацій від 500 тисяч до мільйону дітей зростають в неповних родин, поки їх батьки працюють у Великобританії, Німеччині, чи країнах Скандинавії.

В Румунії, де за оцінками Фондації Сороса близька 300 тисяч євросиріт, вже в 90-ті роки було засновано рекордну кількість неурядових органі-

зацій та інституцій опіки за дітьми трудових мігрантів.

У Литві приблизно 5% дітей (а це близько 20 тисяч) мають батьків-трудоових мігрантів — лише з 2011 по 2016 роки більше 200 тисяч громадян країни поїхали працювати до Великобританії, Ірландії, Норвегії та інших Західноєвропейських держав.

Через фінансову кризу 2007–2008 року економічна ситуація в країні значно погіршилася, і кількість батьків-емігрантів, змушених розлучитися з дітьми, почала різко зростати. Тому вже в 2007 році литовський уряд ухвалив закон, що вимагав від батьків повідомляти місцеві органи влади кожного разу, коли діти на довгий час залишалися під опікою дідусів та бабусь, або інших родичів чи знайомих.

До ухвалення закону по всій країні нерідкими були випадки, коли вчителі, помітивши погіршення результатів навчання або проблеми з поведінкою дітей, виявляли, що ці діти насправді вже деякий час живуть без батьків.

Такі діти частіше опинялись у вправних закладах, тому що за відсутності батьків інші родичі не мали авторитету у підлітків і не могли змусити їх дотримуватися дисципліни.

Одним із способів покращення ситуації стало відкриття спеціальних центрів для молоді [9].

Лише з 1 січня 2016 року в Україні набрав силу закон «Про зовнішню трудову міграцію», в якому вперше згадуються діти трудових мігрантів та їх права [7].

Втім, хоча цей закон гарантує захист соціальних прав дітей трудових мігрантів, у тому числі право на задоволення їхніх «національно-культурних, освітніх, духовних і мовних потреб», в документі не прописаний механізм, завдяки якому ці потреби мають здійснюватися, так само не є

зрозумілим, на які кошти це відбуватиметься.

Наприклад, на відміну від інших країн, у нас досі не існує інституту тимчасової опіки дітей трудових мігрантів, тобто дитина, чиї батьки поїхали працювати за кордон, може опинитися без законних представників, які могли би захистити її права та забезпечити гарантії, які отримують інші діти.

Однією з проблем, яку спричиняє міграція є поняття «соціального сирітства» або проблема ще одного «втраченого покоління». Це явище є і буде невід'ємним атрибутом трудової міграції. Якщо більше 93% мігрантів заявляють, що мають від одного до трьох дітей, то кількість дітей, залишених в Україні на одного з батьків, на старше покоління, сусідів чи й просто на самих себе, теж ведеться на мільйони.

Поняття «соціальне сирітство» вперше зустрічається у Національній програмі «Діти України», що була затверджена Указом Президента України. У вступі до Програми, серед названих нагальних потреб дитинства в Україні зазначається загострення проблеми соціального сирітства, хоча серед очікуваних наслідків реалізації Програми про соціальне сирітство вже не згадується [10]. Однак і досі в Україні не існує навіть усталеного однозначного терміна для позначення цієї категорії дітей. У законодавчих державних документах також поки що не міститься жодного нормативного визначення поняття «соціальні сироти». Численна категорія дітей трудових мігрантів, залишається поза уваги Держави.

У 2004–2005 рр. був розроблений проект Постанови Кабінету Міністрів України про роботу з дітьми трудових мігрантів. Але він зустрів неприйняття з боку представників Міністерства

праці та соціальної політики України, був розкритикований, і робота у цьому напрямку фактично була припинена. Закон України «Про Загальнонаціональну програму «Національний план дій на виконання Конвенції ООН про права дитини» прийнятий у першому читанні Верховною Радою України у лютому 2009 р., також не містить спеціальних положень щодо роботи з дітьми, які тимчасово позбавлені батьківського піклування (діти трудових мігрантів) [11].

Так само в Розпорядженні Кабінету Міністрів України від 15 червня 2011 р. «Про затвердження плану заходів щодо інтеграції мігрантів в українське суспільство на 2011–2015 рр.» йдеться про покращання доступу до освіти дітей іноземних іммігрантів та біженців в Україні, однак жодним словом не згадується про дітей українських трудових мігрантів, які повертаються на батьківщину, або залишаються на батьківщині та їхні проблеми в адаптації до освітньої системи та продовження навчання [12].

Причини, через які діти залишаються без батьківського піклування та виховання, різні, але наслідок один — дитина позбувається конституційного та природного права на сімейне виховання, переживає важкі емоційні стани та переживання, відчуває самотність, замкнутість, втрачає інтерес до навчання, тому багато в чому подальша доля дітей-сиріт залежить від ставлення до цієї проблеми як суспільства, так і держави.

Але проблеми цих дітей залишаються. Як бачимо, з боку органів державної влади, крім констатації факту наявності проблеми соціального сирітства, фактично не вжито жодних заходів для пошуку шляхів її вирішення.

Висновки. Аналізуючи питання захисту прав та інтересів дітей трудових

мігрантів, ми дійшли до висновку, що цією проблемою в Україні займаються лише вчителі шкіл та психологи, які останнім часом почали говорити про таке специфічне явище, як «синдром заробітчан».

Реальної статистики щодо наших заробітчан та їхніх дітей не веде ні держава, ні окремі громадські організації. Єдиним джерелом офіційної інформації можуть слугувати хіба що обласні управління освіти, але й там повних і достовірних даних не знайти — не усі діти розповідають про своїх батьків, як і те, що не усі вони ходять до школи. Зазначене є наслідком соціально-економічних, морально-етичних та психологічних негараздів проживання в державі, що спричиняє порушення основного

права дитини — зростати у сімейному оточенні.

На нашу думку, для вирішення цього питання необхідно: по — перше провести соціологічні дослідження, для того щоб ми зрозуміли, яка кількість дітей потребує допомоги. По-друге, підготувати соціальних педагогів до роботи з дітьми трудових мігрантів; розробити теоретико-методологічних засади соціально-педагогічної діяльності з дітьми трудових мігрантів дошкільного та молодшого шкільного віку; вивчити досвід роботи освітніх закладів зарубіжних країн щодо проблеми виховання дітей трудових мігрантів. Та створити центри допомоги, куди дитина зможе звернутися, якщо зазнає домашнього чи соціального насильства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Зовнішня трудова міграція населення України / Український центр соціальних реформ (УЦСР), Державний комітет статистики України (Держкомстат України). — К., 2009.
2. Звіт щодо методології, організації проведення та результатів модульного вибіркового обстеження з питань трудової міграції в Україні / МОП, Державна служба статистики України, Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України. — К., 2013.
3. Оцінювання наслідків трудової міграції О.В. Позняк // Демографія та соціальна економіка, 2016, № 2 (27)
4. Гевчук Н.С. Соціально-психологічні проблеми виховання дітей трудових мігрантів // [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/znpkr/sp/2009_11/3.pdf
5. Медіакомунікації та соціальні проблеми : зб. навч.-метод. матеріалів і наук. ст. у 3 ч. — Ч. 1 / упоряд., ред. К.С. Шендеровського; Київ. нац. ун-т; Ін-т журналістики. — К.: ЕТНА-1, 2012. — 288 с.
6. Експерти Комітету ООН з прав дитини // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www2.ohchr.org/english/bodies/crc/members.htm>
7. Закон України «Про зовнішню трудову міграцію» від 05.11.2015 р. // [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/761-19>
8. Карітас України. Звітні матеріали соціологічного дослідження «Діти трудових мігрантів: особливості соціальної поведінки» в рамках проекту «Допомога дітям вулиці» [Електронний ресурс]. — Львів, 2009. — Режим доступу: http://caritas-ua.org/index.php?option=com_content&task=view&id=220&Itemid=23
9. Електронний ресурс: <http://sevlush.info/UA/zakarpattia/13348-yevrosyroty-z-chym-stykaiutsia-dity-ukrainskykh-trudovykh-mihrantiv>
10. 10. Указ Президента України «Про Національну програму «Діти України»» від 18.01.1996 р. // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/63/96>
11. Закон України «Про Загальнонаціональну програму «Національний план дій на виконання Конвенції ООН про права дитини на період до 2016 року» від 05.03.2009 р. // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1065-17>

Андрієвська Л.А., Полищук М.Г.

Проблемы детей трудовых мигрантов в Украине.

Аннотация. На сегодняшний день Украина остается одной из стран — доноров рабочей силы, которая есть в Европе. Авторами предложено провести социологические исследования, подготовить социальных педагогов к работе с детьми трудовых мигрантов; разработать теоретико-методологические основы социально-педагогической деятельности с детьми трудовых мигрантов дошкольного и младшего школьного возраста; изучить опыт работы образовательных учреждений зарубежных стран по проблеме воспитания детей трудовых мигрантов, создать центры помощи, куда ребенок сможет обратиться, если подвергается домашнему или социальному насилию.

Ключевые слова: миграция, миграционные процессы, социологические исследования, дети, трудовые мигранты.

L. Andriievska, M. Polishuk

Problems of children of migrant workers in Ukraine.

Summary. Today, Ukraine remains one of the donor countries of the labor force, which is in Europe. The authors proposed to conduct sociological research, to prepare social educators for work with children of labor migrants; to develop theoretical and methodological bases of social-pedagogical activity with children of labor migrants of preschool and junior school age; to study the experience of educational establishments of foreign countries on the problem of educating children of labor migrants, to create centers of assistance where the child will be able to apply if they are subjected to domestic or social violence.

Keywords: migration, migration processes, sociological researches, children, labor migrants.

